

EMIL BOTTA. THE MASKS OF SUFFERING

Iulian Boldea

Prof. PhD, UMFST Tîrgu Mureş

Abstract: Emil Botta's poetry has, as we have seen, a singularity, a distinct sound in the whole Romanian lyricism of the twentieth century. His poems are mostly at the interplay between spectacular meditation and the heirloom ceremony, the author exploring the boundaries beyond everyday existence, the mysterious horizon of transcendence, as well as the suiveness of the instant that disappears in the dark. In Emil Botta's lyrics, however, there is also a fundamental duality, a division of roles. The lyrical ego is, at the same time, a director, a witness and an actor of his own feelings and anxiety, studying his gestures, chimeras and illusions with lucidity and pessimism.

Keywords: poetry, spectacular, meditation, ceremony, roles.

Un adevărat ceremonial al deznădejzii, alcătuit din scepticism, expresie abulică și un anume „alexandrinism” (Eugen Ionescu), materializat în rafinamentul sumbru al dicțiunii lirice – acestea sunt, contrase, particularitățile poeziei lui Emil Botta. Eugen Ionescu sublinia, de asemenea, teatralitatea poemelor, eul găsindu-se într-un permanent dialog cu sine, asumându-și un rol, o mască, un ritual al existenței tragice. Hamletianismul lui Botta, de care s-a făcut atâta caz, nu e neapărat o poză. Există, în alchimia acestei ipostaze, destulă autenticitate, suficient adevăr al ființei și al rostirii, după cum se pot distinge reflexe de îndoială și de scepticism, de livresc și de expresivitate studiată, într-un amestec în care elementele componente specifice sunt greu de disociat.

După debutul în *Bilete de papagal*, din 1929, Emil Botta publică volumele de poeme *Întunecatul April* (1937) și *Pe-o gură de rai* (1943). În 1976 apare *Un dor fără sațiu*. Mihail Sebastian considera că poezia lui Botta este „apariția cea mai interesantă”, în „promoția lirică a ultimilor ani”, iar Ștefan Aug. Doinaș nu ezită să afirme că „după Arghezi și Ion Barbu, Emil Botta este cel mai mare făuritor de limbă poetică românească modernă”. Critica literară a încercat să fixeze, cu mai mult sau mai puțin aplomb, specificul liricii lui Emil Botta, subliniind fie „imitarea divagației demențiale, însă prin Shakespeare” (G. Călinescu), fie „galanteria funebră” (Vladimir Streinu), „jocul solemn” (Ovidiu Papadima), „monologul în fața oglinzii” (Eugen Simion), „poezia antiretorică” (Gheorghe Grigurcu), sau „plurimorfismul” (Dan C. Mihăilescu). Cornel Ungureanu subliniază predilecția nocturnului sau analogiile cu spectacolele de pantomimă, după cum Cornel Regman subliniază ideea fondului medieval pe care se înalță edificiul poetic: „Terminologia poetică e întru totul adecvată transmiterii acestui conținut de neliniști, care apelează din plin la elemente ale lumii feudale, în dubla-i ipostază de ev al teroriilor și de galanterie cavalierească”.

Doina Uricariu are dreptate atunci când presupune că „fantezia lui Emil Botta este integratoare și nu dizolvantă”, poetul impunând „un lirism proteic și nu eclectic, într-o formulare poetică singulară”. În același timp, o astfel de scriitură lirică circumscrie numeroase conotații ale carnavalescului, poetul fiind, pe rând sau simultan, actor și spectator al stărilor sale poetice, al atitudinilor și viziunilor lui crepusculare, într-o totală libertate a spiritului în fața ierarhiilor prestabilite ale lumii, libertate provocată de regimul ludicului și al sărbătorii prin care sunt celebrate și exacerbate ambivalențele esențiale ale universului: „Poezia lui Emil Botta nu este spectacol de teatru, ci spectacol cosmic și lăuntric în același timp și în primă și în ultimă instanță spectacol al limbii. Principiile jocului, ce dictează imaginile diferite precum și metamorfozele lor, schimbările de accent și de lexic nu pot fi confundate cu jocul actorului,

cu regizarea și poza, din moment ce ele aparțin unui joc filosofic și existențial, joc care nu precede textul, ci se naște o dată cu el. Poezia lui Emil Botta nu este spectacol de teatru (nici tragedie, nici comedie, nici dramă absurdă, nici colaj suprarealist), pentru că textul și subtextul impun o lume dublă, în care mitul solemn și cel comic sunt simultane. Hilarul contaminează seriosul, după cum «mitologiile neoficiale» le restructurează pe cele oficiale” (Doina Uricariu).

Imaginile nocturnului, trăirile onirice, revelațiile visului și catifelările unui imaginar în care htonicul se încarcă de rezonanțe ale unei trăiri thanatice tulburător de acute – sunt trăsături ale liricii lui Botta remarcate de criticul Radu Călin Cristea: „Poetul invocă noaptea ca pe o moarte plenară, consonantă pentru toate elementele; moartea nocturnă înseamnă prin urmare și o nuntă a elementelor, un ritual al atracției și al respingerii sfârșind într-o comuniune eternă; paradoxul este că moartea se construiește tocmai pe această beție a universalelor, pe acest preaplin cosmic; prins în rețeaua de capcane întinse de moarte, poetul trebuie să aleagă între tragismul actului în sine și frenezia dulce a despărțirii de un timp multă vreme infernal; se ajunge, iată, la situația oarecum stranie a plenitudinii morții, resimțite doar în și prin plenitudinea iubirii; de aici toată comedia și toată tragedia, căci, numai atingând Iubirea, mecanismele morții își desfășoară, eliberate, funebrele sarabande, după cum, doar intrând în «lațul» morții, Iubirea își va arăta fața secretă, esențială: comedianțul își trăiește drama bizară între cele două insolvabile extreme, între cele două tentații ale vieții sale”. Pe de altă parte, criticul are dreptate atunci când descoperă, în lirica lui Botta elanul spre înalt, tentația purificării și a înlăturării oricărui leș, ispita „verticalizării”: „Există în literatura lui Emil Botta un sunet pur pierdut în abisale proiecții, reverberat și întors asuprași ca un bumerang sonor după un ocol cosmic: sunetul acesta, celest sau, dimpotrivă, bolborosit și gregar, imaterial ori de o consistență amorf rebarbativă e marca unei extraordinare obsesii a verticalității, a desprinderii de sol și a dematerializării”.

O astfel de lirică relevă „un iute joc de măști alternând între grimasă tragică și tiflă ironică, joc susținut de frenezie imaginativă” (Mircea Iorgulescu), chiar dacă autorul își camuflează emoțiile, scrie G. Călinescu, sub „derizoriu”. Sarcasm, livresc, rafinament, cultul măștii și al rolului, sunt doar câteva dintre trăsăturile caracteristice ale acestei poezii: „Emil Botta nu este un poet de mari teme lirice. S-ar putea spune că sarcasmul și până la un punct intelectualismul îi taie suflul respirației. Dar ce gust nou pentru literatura noastră are umorul sarcastic și rafinamentul intelectual când reușesc de atâtea ori să se combine în poezia sa, după o armonie proprie, cu accentele unei discrete și simple elegii” (Vladimir Streinu). Desigur, în comentariile consacrate poeziei lui Botta, critica a subliniat și alte constante, de la „înclinarea spre badinerie, ba chiar spre farsă” (Mihail Sebastian), „gustul pentru macabru și teatralitate” (Eugen Simion), la un „monolog al solitarului creând iluzia comunicării cu un public în fața căruia se prefăce a-și descoperi resorturile spirituale profunde” (Ion Pop). Un spirit „dionisiac”, care „spumegă până la hotarele conștiinței” descifrează în această poezie Edgar Papu, însă accentele și reflexele expresioniste nu sunt nici ele absente, Emil Botta fiind, scrie Vladimir Streinu, „un poet cu deosebire al morții, lirismul tanatologic fiindu-i o altă trăsătură a identității sale”. Nici semnificațiile existențialiste nu pot fi eludate din poezia lui Emil Botta, care, „dincolo de tiparele romantice și expresioniste” (Doina Uricariu), rămâne „unul dintre ultimii mari poeți români a cărui operă se situează în continuitate romantică: dar nu de puține ori, romantismul său se colorează expresionist sau se autoparodiază” (Cristian Moraru).

Nostalgii și himere, fascinație a neantului și adieri ale transcendenței, poemele lui Emil Botta se abandonează unor ceremonii ale spaimei de a fi, dar și unor rătăcirii inițiatice în căutarea sinelui pierdut și a esențelor tainice ale universului. Intensitatea ambianței, în care trăirile vibrează misterios și melancolic e transcrisă cu claritate în poezia *Anotimp*, elogiu adus „himericelor bolți” ale toamnei, reprezentată în toată splendoarea accesoriilor decorului

autumnal (viori, fluiere, naiuri, „stelele-n ruină”, „înaltele, cereștile drumuri”): „Nici viori, nici fluiere,/ Nici ploaia prin plete să-ți șuiere;/ În tăcuta noapte adâncă/ Glasul tău nu se aude, nu încă...// De himerice bolți se anină/ armele nopții, stelele-n ruină;/ până la noi încă n-a pătruns/ al codrului clopot ascuns.// Cereștile drumuri, toate-s doar aburi și fumuri.../ Plimbă-te, pală, prin auroră,/ frunte a lucrurilor, luna mea, proră!// Dar vor veni! O, ce siguri,/ oaspeții în vestminte de friguri!/ Dar vor veni! O luminează subțire,/ Și naiuri și harfe și lire!”.

Este de presupus că starea lirică a lui Emil Botta este, cum scrie Nicolae Manolescu, „extazul provocat, reveria cultivată lucid, ca mod de refugiu. Poetul (care e și un actor cunoscut) spune cu voce afectată și cu un aer studiat teatral lucruri de mare gravitate”. E vorba, în fond, aici, de același amestec de naturalețe și artificiu, de emoție și spectacular, e vorba de aceeași mixtură de solemnitate și ludic, de damnare și de fantezism thanatic: „E posibil, e posibil oare să nu pot muri,/ să-ți aud vocea suind treapta nopții, și suind în zi,/ să mă ridic în pat ca o stafie, ca marinarul de veghe,/ să te zăresc în somn de la o mie de leghe?// Dar e posibil, întunecatul meu iubit,/ să mă auzi cântând chiar când voi fi murit,/ să mă vezi aave în cerească oglindă/ și în părul meu stele să se stingă și să se aprindă”.

O interpretare coerentă a poeziei lui Emil Botta ne oferă Dana Dumitriu, care subliniază ponderea misterului, a tainelor de nepătruns, transpuse într-o „lirică a stărilor”, ce propune reperele unei mitologii personale, dar și sublimate metafore ale melancoliei, la care se adaugă oficierea, cultul, ritualul, cantabilitatea, ornamentica echivocă și sugestia tragicului: „Mult speculată în interpretările critice de până acum, imaginea vieții organizate în spectacol, în ritual mecanic, se subordonează, în poezia lui Emil Botta, unei subtile metafizici, al cărei nucleu este conștiința misterului, a tainelor inaccesibile, a «nefamiliarului înfricoșător» (cum numește Rudolf Otto misterul ca valoare în sine, eliberat de infuziile morale) /.../ Galantul joc al nuanțelor metaforice este chemat să anuleze efectul prea crud al tragismului situațiilor lirice. Deși foarte gravă și dureroasă, lirica lui Emil Botta nu are crispări și asprimi tiranice, discursive. Ținuta ei foarte personală o indică temperatura ridicată a trăirilor, întreținută și fortificată de o ironie patetică”.

Abandonarea naturaleții, excesul de artificiu și „spectacolul cu măști” sunt particularități ale poeziei lui Botta subliniate de Mircea Iorgulescu, cel care afirmă că „*Întunecatul April* rămâne volumul definitiv pentru poezia lui Emil Botta, prin marea știință a compunerii unei gesticulații extravagante și solemne totodată. Poetul adoptă o poză de gentleman strigoi, dar masca sepulcrală, purtată cu mare fast și eleganță, e trasă din când în când deoparte, cu o mișcare rapidă însoțită de o clipire complice; înțelegem că atitudinea morbidă e o afectare. Întreg ceremonialul, susținut de o mare frenezie imaginativă, se desfășoară într-o atmosferă de o ironie macabră, efectul poetic fiind extraordinar, atunci când nu se exagerează în nici una din cele două direcții”. Criticul sugerează, de asemenea, importanța sugestiei funambulești, ca amestec de joc și grotesc, de poză și emoție gravă („O asemenea dispoziție funambulescă mărturisește pierderea candorii naturale, înlocuită cu una artificială. Contrafăcută cu grijă. Din exagerată pudoare și exces de sensibilitate, teroarea inexplicabilă, care apasă parcă sufletul poetului, se convertește în spectacol cu măști și farsă sinistă”).

Atmosfera care încercuiește viziunile lui Emil Botta este una de iremediabilă tristețe, de neliniști agonice și de fatalitate a destinului, astfel încât sentimentul însingurării se conjugă aici cu emoțiile grave ale înstrăinării de sine și de lume. De aici provine ambianța de clar-obscur, de aici halucinațiile și melancolia, incantațiile thanatice, lumina cernită și difuză, dar și priveliștile onirice atât de relevante pentru poezia aceasta născută din obsesia disperării tratată în culorile catifelate ale ceremonialului suferinței.

Această exasperare din care se naște poemul este mărturisită, de altfel, de Emil Botta într-un răspuns la o anchetă a ziarului „Facla” (1935): „Scriu din exasperare, scriu atunci când mă devorează pofta de a fi teribil de singur. Clipele mele de chietudine, frenezia și fervorile

mele (dacă sunt) nu aparțin literaturii. Ei nu-i dedic decât orele negre, orele absurde, acelea în care, de-aș fi sincer cu mine însumi, ar trebui să mă înec. Iată dar, după falsul meu tratat de logică, scrisul egal cu o sinucidere”. Poetul trădează, în versurile sale ultragiante, o conștiință hipersensibilă, „trăind numai în transă, pradă unor stări-limită de incertitudine, anxietate și dezolare, care pot să fie percepute dincolo de toate voitele accente persiflante în spirit ironic” (Dinu Pillat). Vizionarismul fantast reconstituie, astfel, peisaje coșmarești, neliniști existențiale acute, obsesii ale erosului, toate transcrise cu emfază neagră și cu tensiune dramatică.

O tristețe iremediabilă, cu timbru metafizic, plutește deasupra acestor versuri, în ciuda aspectului lor teatralizant, în ciuda înscenărilor la care emoția este supusă, fapt subliniat de criticul Ion Pop, care observă modernitatea unei asemenea poezii: „Conștiință acut modernă, Emil Botta face poezie «convențională» împotriva convenționalului, insinuând, încă de la debutul din 1937 cu *Întunecatul April*, necesitatea unei maxime libertăți de mișcare a actului creator. Transformată în spectacol, lumea e pentru el o imensă magazie de recuzită la dispoziție – decoruri, ipostaze, costume, gesturi; mod de a rosti o anume neîncredere în real, expresie a unui particular scepticism. Cele mai multe din vechile sale poeme ascund parcă, în adânc, ca pe o invizibilă coloană vertebrală, versul *Glossei* eminesciene: «Alte măști – aceeași piesă». Consumându-și lucid drama, pusă sub semnul tristeții de a nu mai putea participa fără cenzură la dinamica existenței, poetul îi conferă o marcată notă spectaculară, supralicitând efectele scenice, dilatând cu bună știință gesticulația, conferind tonului discursiv un patetism care se anulează doar parțial în excesul său: caricatură a unei vieți desfășurate pe coordonate tragice – dar dintr-o asemenea expresie rezultă tocmai jocul dublu făcut de poet, între tragedia *reală* și cea *exprimată* – distanță a îndoielii, traiect al fundamentalei melancolii”.

Poetul însuși se închipuie, cum notează Eugen Simion, în ipostaza unui *El Desdichado* ce cutreieră un univers cu însemne hieratice ale extincției și ale umbrei: „Singur umblam prin desime,/ prin a Rusalelor codru vestit./ Negru de tristețe, tristeții sortit,/ singur umblam prin desime./ Când auzit-am auzit/ glas ca de zimbri, metalic, ascuțit:/ Briareu!/ Aici în desime nu-i nime,/ doar păgânească treime,/ tăcutele doar elocinți vegetale și ziulica și eu./ Ah, e codrul, titanul cu brațe o mie,/ strămoșul codru e Briareu./ Și mi-a dat domnul neliniștea setei nebune,/ rubedenia vulcanelor crăpate de sete,/ simpatia stâncii, a focarelor bete,/ purtam pe buze munți de cărbune!/ Ai băut a vieții și a morții frumusețe toată,/ codrule mare, Briareu!/ Dar gura mea e gură de cântec, fântână secată,/ gură de iad căreia îi e sete mereu”.

Peisajele lirice pe care le transcrie Emil Botta în multe poeme poartă amprenta timpului declinant, ce amenință ființarea, chiar dacă uneori poetul desenează și o firavă zare înspre etern. Percepția nostalgică expune elementele firii într-un decor idealizat, rezervându-le un halou utopic, de vrajă melancolică, de miraj al amintirii reculese. Codrul devine adesea, precum în versul eminescian, o figură mitică tutelară, cu reflexe simbolice, încorporate în ritualul existenței universale: „Mă duce dorul către umbre iară,/ străbune codru, vechiul meu Alcide,/ cu gure dulci m-au sărutat silfide,/ m-a prins, în plasa ei, plăcuta seară./ Nu-s astre-n cer câte visez iubi,/ nu-i noapte-atâta câtă ard să port,/ departe-s, vai, de-al veșniciei cort:/ în umbra lui regească vrere-aș fi!/ Vestea s-a dus că nu mai suntem tineri,/ s-a istovit al tinereții pas.../ Din focul clipei stinse ce-a rămas?/ Lacrime doar, ce-s partea crudei Vineri./ Război am vrut, mă rog acum de pace,/ străbune codru, vechiul meu Alcide,/ în poartă bat și te implor: deschide./ Sunt, tot, o noapte. Frig mi se mai face”.

„Frigul”, „umbra”, „focul clipei”, „Himera” sunt metafore emblematice pentru lirismul lui Emil Botta, lirism impregnat de înfiorările de taină ale visului și de răsfrângeri ale livrescului, pliate pe acolade spectacular-fanteziste. Iubirea stă sub semnul unei melancolii grele, difuze, sub apăsarea unui „dor fără sațiu” dar și sub amprenta nedesăvârșirii, a indeterminării ce domină gesturile, emoțiile și vorbele nerostite: „Tu erai apa care doarme,/ eram țarmure înmărmurit,/ și ce brațe de piatră avea/ stânca sciților, acel țarmure scit!/ Și mă

făcui vultur pleșuv,/ pasăre de foc ce vulturește căta,/ braț de vâpăi vulturește îmbrățișa/ apa, apa care dormea./ În rătăcire m-am rătăcit,/ în ceruri gigante printre nori./ Și în rătăcire eram fericit,/ dând uitării acel țărnuț scit”. Imponderabile și vizionare, poemele lui Emil Botta sunt atrase de adâncurile ființei, de himerele fără chip și corp („Vine un chip fără chip,/ vine o voce fără voce,/ un sunet fără sunet,/ vine o față fără față,/ vine canalia cea luminoasă,/ cu aripi mii./ Și ce țesătură,/ ce scriere cuneiformă,/ ce misterioasă,/ ce țepi de arici/ în fluturare hidoasă!/ nu mă lupt cu tine/ ca Iacob cu îngerul,/ nu mă cosi, nu mă secera,/ nu mă cheamă Iacob,/ sunt altcineva./ Făpturile visului meu/ sunt preacurate,/ mâinile mele sunt ostenite,/ la piept așezate./ A sunat stingerea/ și se lasă liniște, liniște./ Și numai cristali/ și doar minerale/ în spelunca din vale”). Așezată sub zodia spectacularului crepuscular și al fanteziei onirice, poezia lui Emil Botta are ținută orfică, de autentică înfiorare metafizică, prezentând confruntarea dramatică a eului cu propriile-i himere și cu abisurile lumii.

Poezia lui Emil Botta are o individualitate incontestabilă în contextul literaturii interbelice. *Întunecatul April*, volumul de debut din 1937, a fost receptat de critica literară a epocii din perspectiva „semnelor noi de lirism” pe care le aducea cu sine. Vladimir Streinu observă, într-un articol intitulat *Semne noi de lirism*, particularitățile acestui volum, stabilind și anumite filiații: „Volumul său de versuri *Întunecatul April* înnoiește lirismul nostru cu un timbru grav ce se înalță din vecinătatea umorului negru, cu o intensitate emotivă împerecheată deseori cu luciditatea propriei luări în derâdere; ne primenește gustul literar cu o sinceritate către care suntem bucuroși să observăm că poezia noastră, după atâtea voite sterilizări, se îndreaptă din nou, dar mai ales cu o figurație, deși simplă, puternică și originală. Încât, chiar de la începutul carierei poetice a d-lui E. Botta, am putea vorbi despre o interesantă identitate lirică (...). Cum nu stăm acum să stabilim filiațiuni certe, ceea ce ne apare ca indiscutabil în legătură cu Emil Botta este că poezia sa reprezintă la noi un ultim filtraj al toxinelor lui Edgar Poe, trecute mai întâi prin șirul poezilor francezi de după Apollinaire”. Ipostaza de poet damnat, ce refuză orice încorsetare și își confecționează cu premeditare o mască, un rol, este cea care asigurat singularitate și originalitate poeziei lui Emil Botta.

Recursul la vis, la spectacol și la imaginarul himeric se constituie ca dimensiuni constitutive ale poeziei lui Botta, realizându-se, cum remarcă Laurențiu Ulici, un „compromis ideal între proză și metaforă”, căci poetul „ocolește banalul și, când nu-l poate totuși evita, îl provoacă la luptă și-l nimicește printr-o declarată încercare de «ajustare» a destinului, folosind invectiva mascată de metaforă”. Desigur, poezia lui Emil Botta poate fi înscrisă într-un lung șir al unei ascendențe ilustre, de la Villon, Poe, Nerval, Baudelaire, Apollinaire la Max Jacob sau, în poezia românească, de la Eminescu, la Blaga, sau Arghezi. Artificialitatea acestei poezii poate să provină mai ales din predilecția construcției unui rol, care se constituie în mod deliberat: „O primă problemă pe care o ridică poezia lui Emil Botta este cea a artificiei. Este într-adevăr izbitoare impresia de rol, de atitudine interpretă deliberat, pe care o degajă aceasta” (Gheorghe Grigurcu).

O temă revelatorie pentru acest lirism este cea thanatică. Poetul, atins de presimțiri ale sfârșitului, construiește viziuni întunecate, într-un decor funambulesc, cu proiecții himerice dincolo de care gustul cenușii, al întunericului și al agoniei e cât se poate de persistent, ca în *Domnul Amărăciune*: „Printre oglinzi, la ora cinci, am să cobor,/ în haine negre, cu ochii stinși, zâmbind ușor.// E gata ceaiul? Toți au venit? Totul e gata?/ Cu o maramă acoperă iute groapa, lopata.// Dansați în cete un joc galant, cântați, lăute,/ arcușuri seci, viori pustii, de ce stați mute?// Dar te întreb, iubitul meu, ce ai la frunte?/ Amărăciune m-a luat de mână și m-a condus peste o punte.// Dar te observ, iubitul meu, ce palid ești./ Amărăciune, urând viața, mi-a spus în șoaptă: „«Să te ferești...»// Dă-mi pălăria, bastonul, masca, dă-mi și mănușile,/ e cam târziu și de-am să plec, cerniți oglinzile, închideți ușile.// M-așteaptă afară, sub steaua rară, un echipaj.../ Noaptea se umflă, clopoțelii-și scutură și uite cum flutură argintiul penaj”.

Nu e deloc straniu că un critic precum Cornel Regman a găsit în poezia lui Botta duioșie, împletită, însă, cu note și reflexe ale demoniacului: „Duiosie? Dacă acesta e numele pe care îl dăm aspirației fără sațiu spre puritate și perfecțiune, spre un absolut-himeră care-l frământa în tinerețile sale și pe Eminescu, dacă astfel numim setea de artă ce tinde spre forme din ce în ce mai puțin materiale – lujeri ai candoarei – în acest caz, da, putem găsi duioșie pretutindeni. Dar mai există în plus un Botta demoniac și nu numai în *Întunecatul april*, notă ce se împacă destul de anevoie cu domoala duioșie”. Solemnitatea poemelor lui Emil Botta este una jucată, mimată, edificată cu mijloace retorice, iar gravitatea, chiar dacă e amplasată pe un fond de autentică emoție tragică, poartă încrustată în fibra ei, ca posibil antidot al dramatismului și neliniștii, resorturi ale spectacularului, ale jocului actoricesc, desfășurat într-o scenografie sumbră: „Emil Botta rămâne de preferință pictorul goyesc al țărânei devastate, al unor mereu reluate prohoduri, în care solemnitatea nu poate înăbuși țipătul. Poetul acesta este, se înțelege, și un actor, hamletismul fiind – cum s-a observat de atâtea ori – modalitatea preferată de expunere. Uneori mesajul rostit ajunge limpede până la noi, de cele mai multe ori e aluziv, mari grozăvii sunt spuse cu o liniște amăgitoare, vorbirea în dodii lasă totuși să-i scape ici-acolo cuvinte-cheie fatidice, mijlocind melosuri definitive” (Cornel Regman).

Un alt element ce individualizează poezia lui Emil Botta este sugestia aliajului dintre expresivitatea folclorică (mit, ritual, incantații ale magicului și ancestralului) și poetica de esență modernistă. Petru Comarnescu, în prefața la ediția de *Poezii* (cu titlul *Folclor și universalitate în arta poetică a lui Emil Botta*) atrage atenția asupra acestei sinteze a folclorului și expresiei moderne, plasând poezia lui Botta sub semnul reprezentărilor ce decurg dintr-o astfel de alianță tematică, de substanță și de formă. Asumându-și condiția poetică și existențială în spiritul teatralității tragice, poetul dovedește o conștiință lucidă a contrastului evident dintre „față” și „mască”, dintre spirit și trup, asumându-și ruptura dintre eul adânc și aparențele eului de suprafață, cu gesturi mecanice, cu trăiri convulsive, lipsite de o logică bine articulată. Cu toate acestea, „poza”, „rolurile” asumate de poet nu sunt simple artificii, nu sunt simulacre inconsistente, ci, mai curând, semne sau mărturii ale unor trăiri de extremă acuitate, de o autenticitate lipsită de echivoc, chiar dacă încifrată în cod alegoric sau în întrupări fantastice. Simularea, voința de mistificare, teatralitatea, sunt trăsături subliniate și de Cornel Robu: „Toate – echivoc subminate printr-un voit aer de teatralitate, de duplicitate, de impenitentă simulare și mistificare. «Spectacolul liric», astfel regizat, își păstrează totuși un suflu de irepresibilă sinceritate și naturalețe, având darul să cristalizeze paradoxalul efect de a neutraliza prin autosarcasm și, concomitent, de a exaspera frenetic patosul stării de criză, debitat cu înfrigurată fervoare, cu o voluptate a autoflagelării împinsă la limitele paroxismului: romantica exaltare și romantica ironie se salvează reciproc – diversiune și contradiversiune – menținând discursul și gestică, fără abatere, în registrul grav și elevat, evitând totdeauna riscul hazului facil ca și pe cel al declamației emfatică; nu întotdeauna, poate, pe cel al supralicitării manieriste”.

Poezia *Un dor fără sațiu*, publicată în volumul *Pe-o gură de rai* (1943) se detașează printr-o întrepătrundere a realului și fanteziei, prin arabescurile manieriste ale visului, sau prin cultivarea convenției estetice și a trăirii pure. Afectele nu sunt camuflete dedesubtul unor măști, rolurile nu mai sunt atât de evidente, emoțiile fiind transcrise în registrul unei subiectivități liminare, ca mărci ale unor decoruri interioare transpuse cu sinceritate. Eul liric resimte, în adâncul său, o stare de imprecizie, de tulburătoare neliniște în fața nepătrunsului existenței, o aspirație neîmplinită spre absolut, întrezărit abia, niciodată atins. Himeră, năluca unui nesaț etern, legitimează condiția unei ființe ce-și asumă propriile limite, fragilitatea, dar și năzuința spre o transcendență mântuitoare. E, în fond, vorba de ambivalența proprie oricărei conștiințe umane, fixată tiranic în modelele și tiparele biologice ale unui trup, dar, în același timp, livrată iluziilor ce o transcend. Eul își mărturisește, în versuri de o tulburătoare simplitate, austere și transparente, dubla apartenență: la timpul terestru, cu constrângerile și

avatarurile sale și la un timp nedeterminat, de sorginte cosmică, un timp al misteriiilor transcendente. În acest fel, între lumea interioară și spațiul exterior, colorat de diafane reflexe himerice, corespondența e evidentă. Consubstanțialitatea eu / univers - un univers al tainei și iluziei, al nedesăvârșirii și înfinirii – relevă specificul adânc al versurilor: „De un dor fără sațiu-s învins/ și nu știu ce sete mă arde./ Parcă mereu, din adânc,/ un ochi răpitor de Himeră/ ar vrea să mă prade./ Și pururi n-am pace,/ nici al stelei vrăjit du-te vino în spații,/ nici timpii de aur, nici anii-lumină,/ izvoare sub lună, ori dornică ciută,/ nimic nu mă stinge, nimic nu m-alină/ și parc-aș visa o planetă pierdută./ E atîta nepace în sufletul meu,/ bătut de alean și de umbre cuprins.../ Un dor fără sațiu m-a-nvins,/ Și nu știu ce sete mă arde mereu”.

Privirea halucinantă a poetului are o încărcătură tragică. Damnarea provine din neputința asumării unei condiții apolinice în fața unei existențe convulsive, de o diversitate tulburătoare. Tentația irealității, a aceluia fior de umbră și de mister ce se află dincolo de chipul lămurit, clar al lucrurilor imprimă versurilor o expresivitate onirică. În fața adevărilor arhetipale, a tainelor genezice, a adevărilor ultime, glasul poetului are inflexiuni de înfiorare și de gravitate nestilizată, este sublimat până la șoaptă, până la incantația rituală. Finalul poeziei este revelator, el transcrie neliniștea fundamentală a ființei ce nu-și găsește rostul și locul, sfâșiată între extreme, între trăiri și rostiri contradictorii (“E atîta nepace în sufletul meu,/ bătut de alean și de umbre cuprins.../ Un dor fără sațiu m-a-nvins,/ și nu știu ce sete mă arde mereu”). Există, în versurile lui Emil Botta, numeroase ilustrații gramaticale și stilistice ale negației, forme ilustrative pentru refuzul poetului de a se fixa într-o condiție dată. Se exprimă, astfel, starea de inconfort pe care i-o provoacă eului determinarea, conturul individualității, fixarea în tipar. Himera, iluzia pe care o urmărește poetul poate să fie însăși poezia, întrupare imponderabilă a gândului, relief armonios și inconstant al lumii încrustate în vers. *Un dor fără sațiu* e arta poetică a unui autor de o incontestabilă autenticitate a trăirii și rostirii. Ion Pop, într-un studiu intitulat sugestiv *Elegia „realului imaginar”*, notează că „deși «retoric» și uneori «anecdotic», el este astfel într-un chip cu totul particular: poezia sa se constituie ca *stil* discursiv, ca *spectacol* al reconstituirii stilistice a propriei sale alcătuirii. Este mereu evident că poetul își înscenează fantasmemele, fără a dezvolta însă și o «acțiune» propriu-zisă; pe primul plan se situează modalitatea *rostirii*. Ca și până acum, acest lirism vizionar rămâne disciplinat de o impecabilă ritmică, elaborat cu un particular simț al muzicalității cuvântului, cu o grijă vădită pentru puritatea dicțiunii. În marele teatru al lumii, poetul compune adevărate tirade, construcții savante, de o prețiozitate studiată, cultivând un mimetism stilistic de mare efect – sinteză în care tonul arhaic-cărturăresc se întâlnește cu limbajul voit neologic, menit să marcheze distanța critică, ironică, a scriitorului față de propriul text”.

O altă poezie emblematică este *Fantasmagoria*, din volumul *Întunecatul April* (1937), considerat cel mai relevant pentru poetica lui Emil Botta, pentru viziunea sa asupra lumii, pentru mijloacele stilistice specifice. Pompiliu Constantinescu, în comentariul dedicat volumului, observa că „este în poezia d-lui Botta un exces de imagine, poate o facilitare și o dexteritate (reminiscență suprarealistă?) de care nu trebuie totuși să-l condamnăm; acest fel de a zburda printre elemente cosmice, de joc clovnesc printre aștri, ascunde un zbucium real, de tragică pata care plânge în surdina. Fiindcă originalitatea d-lui Botta este de a glumi cu dramele sale, de a le regiza în decoruri solemne, pe care le surpă apoi prin umor; poetul stă după cortină, urmărește spectacolul dorințelor sale grandioase și, când simte că și-au luat câmpii, le potolește, impunându-le drastic o tumbă din înălțimi pe pământ. Lirism și autoironie fraternizează într-un prețios dozaj de imagine, de constrângere interioară adesea”.

Poezia *Fantasmagoria* se înscrie și ea în orizontul oniricului și al halucinațiilor fanteziste. Poetul imaginează o scenă a regresiei elementelor înspre starea lor originară, înspre stadiul lor embrionar. Este închipuită aici o viziune a reculului spre increat. Modalitatea primordială de expunere a faptului liric este invocația, o invocație cu reflexe

magico-rituale, dar și cu o tentă filosofică abia sugerată, aluziv. Lucrurile sunt imaginate nu în stadiul lor matur, încheiat, ci în acela al neîmplinirii, al dinamicii potențiale, al desfășurării lor în timp: „Stele ascunse în telescop./ întoarceți-vă-n cer./ Douăzeci de ani astronomul miop/ ca să vă caute ca pe mioare un oier.// Priviri, la matcă vă-nturnați/ ca ploaia, ca izvoarele./ Orbul care v-a pierdut cere să-i redați/ luna și soarele”. Ultima strofă a poeziei face referire și la regnul umanului. Oamenii, cu dinamismul și reflexivitatea lor, sunt reprezentați în ipostaza de pietre virtuale, revenind la stadiul inerției originare („Melci, reintrați în cocioabe,/ cenușă revino în focuri și-n vetre,/ copaci, întoarceți-vă în muguri, în boabe,/ și voi, oameni, în pietre”). De fapt, Emil Botta transcrie în poezia sa o apocalipsă întoarsă, cu reprezentarea universului care dispare în punctul de origine, în vârtejul increatului inițial.

Lirica lui Emil Botta are, cum s-a constatat, o singularitate accentuată, un sunet aparte în ansamblul lirismului românesc al secolului XX. Poemele sale se situează, cele mai multe, la întrepătrunderea dintre meditația spectaculară și ceremonia onirică, autorul explorând hotarele de dincolo de existența cotidiană, orizontul de mister al transcendenței, ca și suavitatea clipei ce dispare fulgerător în neant. În versurile lui Emil Botta se produce, însă, și o dualitate fundamentală, o dedublare a rolurilor. Eul liric este, în același timp, regizor, martor și actor al propriilor trăiri și neliniști, studiindu-și cu luciditate și abulie gesturile, himerele și iluziile. Lirica lui Emil Botta se caracterizează, în același timp, și printr-un patetism oracular, o frenezie imagistică neoromantică, la care se adaugă gustul unei ironii teatralizante ce spiritualizează lucrurile și fapăturile, conferindu-le un contur himeric și o deschidere spre fantasticul formelor umile și stranii ale existenței.

În prezenta antologie am păstrat repartizarea poemelor pe cicluri, așa cum a fost ea decisă de Emil Botta odată cu apariția celei mai cuprinzătoare selecții publicate în timpul vieții (*Versuri*, 1971). S-au adăugat o serie de poeme din volumul *Un dor fără sațiu* (1978), dar și creații apărute în presa literară și apoi în volumul *Poezii* (Editura Eminescu, 1979. Cuvânt înainte de Valeriu Râpeanu. Text îngrijit, note și variante de Aurelia Batali), ediție pe care ne-am fundamentat în redarea formei finale a poeziilor. Speranța noastră este ca, prin această antologie, să contribuim la o mai bună cunoaștere, receptare și audiență a liricii lui Emil Botta, unul dintre poeții reprezentativi ai literaturii române din secolul XX.

BIBLIOGRAPHY

- Cândroveanu, Hristu, *Poeți și poezie*, Editura Cartea Românească, București, 1980.
Ciopraga, Const., *Între Ulysse și Don Quijote*, Editura Junimea, Iași, 1978.
Cioculescu, Șerban, *Itinerar critic*, Editura Eminescu, București, 1973.
Comarnescu, Petru, *Moarte și transfigurare în poezia d-lui Emil Botta*, în *Timpul*, an VIII, nr. 2395, ian.1944.
Constantinescu, Pompiliu, *Emil Botta: „Întunecatul April”*, în *Vremea*, nr. 509, an X, 17 oct. 1937.
Cristea, Radu Călin, *Emil Botta – despre frontierele inocenței*, Editura Albatros, București, 1984.
Crohmlăniceanu, Ov. S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. II, Editura Minerva, București, 1974.
Dima, Al., *Viziunea cosmică în poezia românească*, Editura Junimea, Iași, 1982.
Doinaș, Ștefan Aug., *Orfeu și tentația realului*, Editura Eminescu, București, 1974.
Iorgulescu, Mircea, *Rondul de noapte*, Editura Cartea Românească, București, 1974.
Ivașcu, George, *Confruntări literare*, vol. III, Editura Eminescu, București, 1988.
Grigurcu, Gheorghe, *De la Eminescu la Nicolae Labiș*, Editura Minerva, București, 1989.

Livescu, Cristian, *Poezia dorului fără sațiu*, în *Tribuna*, an XXI, nr. 26 (10719, 30 iunie 1977).

Manolescu, Nicolae, *Metamorfozele poeziei*, Editura pentru Literatură, București, 1968.

Mihăilescu, Dan C., *Întrebările poeziei*, Editura Cartea Românească, București, 1988.

Mioc, Simion, *Structuri literare*, Editura Facla, Timișoara, 1981.

Moraru, Cristian, *Ceremonia textului*, Editura Eminescu, București, 1985.

Perpessicius, *Opere*, vol. 10, Editura Minerva, București, 1979.

Pop, Ion, *Lecturi fragmentare*, Editura Eminescu, București, 1983.

Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1978.

Streinu, Vladimir, *Pagini de critică literară*, vol. I, Editura pentru Literatură, București, 1968.

Uricariu, Doina, *Apocrife despre Emil Botta*, Editura Cartea Românească, București, 1983.